

**Nemzetközi
Kapcsolatok és
Politikatudományi
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Pinkasz András
Függő fejlődés
Magyarország integrációjában:
A KGST-től a globális értékláncokig
című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Gedeon Péter
Professzor Emeritus

Budapest, 2022

Világgazdasági Tanszék

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Pinkasz András
Függő fejlődés
Magyarország integrációjában:
A KGST-től a globális értékláncokig
című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Gedeon Péter
Professzor Emeritus

© Pinkasz András

Tartalomjegyzék

I. Kutatási előzmények és a téma indoklása.....	3
II. A felhasznált módszerek.....	6
III. Az értekezés eredményei.....	8
IV. Főbb hivatkozások.....	20
V. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk jegyzéke	24

I. Kutatási előzmények és a téma indoklása

A magyar rendszerváltás gazdaságszerkezeti átalakításával és a külső adósságok törlesztésével együtt járó súlyos recessziót másfél évtizednyi növekedés követte. A 2008-as világgazdasági válságot követően azonban egy komoly visszaesés következett be. A válság lendületet adott azoknak az elemzéseknek, amelyek a magyar gazdaság teljesítményét hosszú távon vizsgálják (pl. Vonyó és Markevich 2021). Ezen empirikus munkák fő következtetései, hogy ha ciklikusan tapasztalunk is felemelkedéseket és visszaeséseket, Magyarország – illetve a kelet-közép-európai régió – világgazdasági pozíciója az elmúlt évtizedekben, de akár az elmúlt bő évszázadban meglepő stabilitást mutatott. Az értekezésemben arra keresek választ, hogy a II. világháború óta tapasztalt gyökeresen különböző termelési viszonyok ellenére miért nem történt érdemi változás Magyarország globális strukturális pozíciójában.

A kutatásomban egyszerre vizsgálom az 1989 előtti és utáni gazdasági viszonyokat. Ez azt jelenti, hogy egységes keretben kell elemeznem a szocialista időszak Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsán keresztül integrálódó importhelyettesítő iparosítását és a rendszerváltást követő, Európai Uniós integráció által szabályozott, globális értékláncok által megszervezett tőkés viszonyokat. A Kelet-Közép-Európára vonatkozó irodalom nagy része azonban a két időszakot külön vizsgálja. Számos irodalom elemzi ugyan egységes keretben az 1945 óta kibontakozó világgazdasági folyamatokat, azonban azok elsősorban a centrumországok – elsősorban a korszak hegemon nagyhatalma, az Egyesült Államok – szempontjából végzik el a kutatást. Értekezésemben a szocialista rendszerrel, a globális értékláncokon keresztüli integrációval, valamint a világgazdaság átalakulásával egyszerre foglalkozom annak érdekében, hogy a fentiek szintéziséen keresztül választ kapjak a kutatási kérdéseimre.

A szocialista rendszer elemzésére számos kísérlet volt. Ezek egy része a belső viszonyok elemzéséből indult ki. Itt megjelentek a hivatalos rendszer ideológiai alapjait biztosító munkák; a szocialista gazdaságirányítási rendszert belülről reformálni akaró szerzők elméleti művei; de akár az egyértelműen kritikai elemzések is (pl. Kornai 1980, [1993] 2012). Mindezek azonban származékos következményként tekintettek az általam vizsgált integrációra. Komolyan támaszkodtam a szocialista térség integrációját vizsgáló tanulmányokra is (pl. Köves 1980; Csaba 1984), azonban ezek is a szocialista viszonyok inherens rendszeréből vezették le a külső

viszonyokat, így az 1989-en átívelő kérdésfelvetések vizsgálatára közvetlenül nem adtak választ.

A kutatásom nagyban befolyásolták a szocialista blokkot a világgazdaságba ágyazott munkák, elsősorban Frank (1977), Chase-Dunn (1980), valamint Böröcz (1992). A munkásságuk szocializmus fókusza azonban a kelet-közép-európai térség átalakulásával megszűnt, így nem tudták vizsgálni az általam feltett kutatási kérdést. A két korszak közötti kontinuitással ugyan számos szerző foglalkozott (pl. Böröcz 1992; Eyal, Szelényi és Townsley 1998), de ők elsősorban a poszt szocialista átmeneti évek sajátosságaira keresték a választ.

A kutatásomnak fontos előzménye Éber, Gagyai, Geröcs, Jelinek és Pinkasz (2014), amely a világrendszer-megközelítés keretén belül az eladósodás folyamatán keresztül vizsgálta integráltan a „két” korszakot. A fenti, a Helyzet Műhelyhez kötődő kutatások azóta más vizsgálati fókusszal, de fontos pontokon bővítették a fenti munkát (pl. Gagyai 2019; Éber 2020; Geröcs 2021), illetve a PTI Társadalomelméleti Műhely keretén belül több politikai gazdaságtani írás is fontos támpontot adott a rendszerváltás óta eltelt időszak értelmezéséhez (pl. Scheiring 2019; Sebők 2019). A szocialista viszonyok KGST-n keresztüli globális beágyazódásának vizsgálatához fontos előzmény (Geröcs és Pinkasz 2017, 2018a). A gazdaságtörténeti anyagok tekintetében pedig James Mark által koordinált kutatások, amely keretében levéltári kutatást folytathattam (pl. Mark és Betts 2022).

Az 1989-et követő irodalmak közül elsősorban a globális értéklánckhoz kapcsolódó elméleti (Gereffi és Korzeniewicz 1994; Henderson et al. 2002; Gereffi, Humphrey, Sturgeon 2005), valamint ezen elméleti munkák továbbfejlesztéséhez (pl. Coe és Yeung 2019), valamint empirikus (pl. Pavlínek 2015; Szalavetz 2019) kutatásokra támaszkodtam. Az értékláncon belüli kelet-közép-európai szakosodás nehézségeihez fontos kiindulási pont volt pl. Vliegenthart (2010) és Vakhal (2017). Mindezen tapasztalatokat fontos pontokon egészítik ki az újraparosodást relokációs kontextusban tárgyaló irodalmak (pl. Krzywdzinski 2017; Lux 2017). Dolgozatomban elsősorban ezen irodalmakat integrálok egy egységes keretbe. Dolgozatom előzményeként fontos megemlítenem még: Geröcs és Pinkasz (2019a, 2019b, 2019c); Ritzlné Kazimir és Pinkasz (2019); Máténé Bella, Pinkasz és Ritzlné Kazimir (2019); Ritzlné Kazimir, Máténé Bella, Cseh és Pinkasz (2021); Geröcs, Meszmann és Pinkasz (2021).

Az 1945 óta tartó világgazdasági folyamatok elemzéséhez elsősorban Harvey (1989, 2004); Brenner (2006) munkáira támaszkodtam.

II. A felhasznált módszerek

Dolgozatom elméleti újraértelmezését adja az 1945 utáni magyar gazdasági fejlődésnek, így egy történeti narratíván keresztül fogalmazza meg legfőbb állításait. A felhasznált empiriát elsősorban a szakirodalom által már közzétett másodlagos irodalmakból merítettem. Másodsorban kiegészítettem azt statisztikai adatokkal,

interjúkkal, levéltári kutatásokkal, korabeli viták elemzésével. Ezeket a módszereket a dolgozatom azon részeinél alkalmaztam, ahol azok komoly hozzáadott értéket jelentettek.

A statisztikai adatoknál a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) korabeli évkönyveire, valamint az online elérhető, elsősorban hivatalos magyar és nemzetközi statisztikai adatokra koncentráltam. Az interjúzást azon esetekben választottam, ahol mérsékelten voltak elérhetőek másodlagos irodalmak. Így például a szocialista időszak piacpárti és liberális reformereinek visszaemlékezései már publikálásra kerültek, ezért ezeket 2013–2014-ben kiegészítettem az új gazdasági mechanizmus kritikáját – akkor vagy a későbbiekben – adó közgazdászokkal és filozófusokkal készített interjúkkal. A neoliberalizmus hazai percepciója kapcsán számos olyan közgazdással interjúztam, akik meghatározó szerepet töltenek be a mai közgazdaságtudományi vagy a gazdaságpolitikai életben (2015–2016). Az autóiipari értékláncok külföldi leányvállalatait irányító felsővezetőkkel készített interjúkat elsősorban másodlagos forrásból használtam fel. Két interjút meghatározó járműipari vállalatok vezetőivel lefolytattam 2017-ben, valamint 2021-ben az iparág több szakszervezeti tagjával, vezetőjével készítettem beszélgetéseket arról, hogy munkás szempontból hogyan érzékelik a globális értékláncok és relokációk rájuk gyakorolt hatását. Levéltári kutatásokat egy nemzetközi projekt keretében végeztem annak érdekében, hogy megértsem a szocialista félperifériás térség globális beágyazódását. E kapcsán az akkor még a Hess András téren lévő Magyar Nemzeti

Levéltárában vizsgáltam meg 2016-ban a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Bizottsága Titkárságának, valamint a Külkereskedelmi Minisztériumnak az anyagait. A kutatásom bár a levéltár elköltözése miatt megszakadt, azonban így is fontos bepillantást nyerhettem pl. az UNCTAD-üléseken folytatott magyar és KGST-stratégiákba, vagy éppen egyes szocialista fejlődő országokkal fenntartott kapcsolatok alakulásába. Mindezen kutatások nagyban hozzájárultak a korszak mélyebb megértéséhez, a nemzetközi projektek eredményei azóta elérhetővé váltak. A korabeli viták elemzésénél a másodlagos irodalmak mellett nagyban támaszkodtam az elsődleges irodalmakra is.

III. Az értekezés eredményei

Magyarország politikai rendszere az elmúlt 150 évben számos nagy váltáson ment keresztül. A gazdasági berendezkedését tekintve a szocializmus és posztszocializmus közötti váltás volt a legnagyobb ezek közül, azaz az az időszak, amelyet értekezésemben vizsgálok. A kutatási kérdésem azonban egy kontinuitást feltételez. Ennyiben első körben azt fontos megválaszolnom, hogy hogyan lehetséges, hogy két, a belső intézményrendszereit tekintve teljesen különböző gazdasági berendezkedés ellenére Magyarország nemzetközi munkamegosztásban betöltött strukturális pozíciója relatív stabil maradt 1945 óta. Azaz hiába különbözik teljesen a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának szocialista együttműködése a

rendszer váltást követő értékláncokon keresztül globális integrációtól, mégsem került az évtizedek alatt Magyarország érdemben jobb vagy éppen rosszabb helyzetbe.

A hipotézisem szerint az integráció megértéséhez egyszerre és egymással kölcsönhatásban kell vizsgálni a nemzetközi munkamegosztás változását a hazai intézményrendszer átalakulásával. Érvélem alapján a szocialista blokk mindvégig a tőkés világrendszer része maradt, még akkor is, ha annak részeként saját, specifikus intézményeket is alakított ki. Azaz ennyiben nem elég azt vizsgálnom, hogy Magyarország hogyan integrálódott a szocialista munkamegosztásba, hanem a szocialista blokk integrációját is vizsgálnom kell a tőkés világrendszerbe. Ezzel a hipotézissel létrehozok egy közös nevezőt, amely lehetővé teszi, hogy a rendszerváltás előtti és utáni időszakot össze tudjam vetni.

Magyarország függő fejlődésének megértéséhez így mindig a globális munkamegosztásba való integráció módjára keresem a választ. Dolgozatomban a világrendszer-megközelítés alapján egy hierarchikus nemzetközi munkamegosztást feltételezek, amelyen belüli pozíciót elsősorban a fejlett technológiához való hozzáférés és annak finanszírozási módja határozza meg. Ugyanakkor maga a tőkés világrendszer is folyamatosan változik. Dolgozatomban a változás tagolásához a regulációs iskola felhalmozási rezsím fogalmára és az azok stabilitását szolgáló szabályozási módokra támaszkodom. Így amikor Magyarország nemzetközi beágyazódását vizsgálom,

egyszerre kell figyelnem a globális és lokális szint aszimmetrikus kölcsönhatásaira.

A mellett érvelek, hogy a szocialista integráció és a globális értékláncokon keresztüli szakosodás egy-egy speciális módja volt az aktuális felhalmozási rezsimhez történő integrációnak. A fordista-keynesiánus felhalmozási rezsim fogalmai a szakirodalomban a centrumországokra adaptáltak, így globális alkalmazásuk elsősre nem egyértelmű. Értelmem szerint azonban a fordizmusnak adható egy olyan globális szintre absztrahált értelmezése, amelyben látványossá válik, hogy a szocialista blokk, de akár a latin-amerikai importhelyettesítő iparosítások – a centrumországok klasszikus fordista rendszerével egyetemben – egy-egy speciális helyi formának tekinthetők, azaz strukturálisan ekvivalensek. A posztfordista-neoliberális felhalmozási rezsim értelmezése, különösen a neoliberalizmus fogalom használata ezzel szemben túlságosan kitérítve került alkalmazásra a szakirodalomban. A fogalommal egyszerre írják le a centrum és a (fél)periféria eltérő jelenségeit, nem reflektálva azok különbségeire. Mások a korszak emberképének átalakulását, átalakítását írják le a fogalommal. A fogalom változatos használata hozzájárult ahhoz, hogy egyes szerzők szerint nincs egy szilárd tartalma. Értelmem szerint a fogalom absztrahált változatát itt is meg kell különböztetni a területileg eltérő adaptációktól és az ott bevezetésre kerülő gazdaság- és társadalompolitikáktól.

A fentiek alapján az értekezésemben konkrétan arra keresem a választ, hogy Magyarország 1945-től napjainkig hogyan integrálódott a történetileg változó globális felhalmozási rezsimbe, a beágyazódás módját pedig a fejlett technológiához való hozzáférés és a finanszírozás különböző módjain keresztül vizsgálom. A fejlett technológiához való hozzáférést a dolgozatomon átívelő járműipari esettanulmányon keresztül mutatom be. Választásom azért esett e területre, mivel a fordista időszak legmeghatározóbb ágazata volt, amelynek a hetvenes-nyolcvanas évek óta tartó válsága nagyban hozzájárult az iparág globális értékláncokon keresztüli átszervezéséhez a kilencvenes években. Ennyiben mindkét korszak jól letapintható az iparág változásain.

Dolgozatomban elméleti magyarázatot javasolok a kelet-közép-európai régió elmúlt évtizedekben látott strukturális stabilitására, és ezt egy történeti narratíván keresztül mutatom be egy magyar esettanulmányon keresztül. Értekezésem így az alábbiakban járul hozzá a szakirodalomhoz:

1. Elméleti hozzájárulás és annak konklúziói: A függő fejlődés elméletében megjelenő globális struktúrákat a világszisztéma megközelítés és a regulációs iskola integrált keretén keresztül értelmezem. Ez az elméleti keret biztosítja a helyi intézményi viszonyok és közpolitikák, a globális szabályozási szempontok, valamint a hierarchizált nemzetközi munkamegosztás technológiaorientált szempontrendszerének összekapcsolását. Az elméleti újítás

egy ország integrációját a világgazdaságba egy aszimmetrikus interakción keresztül létrejövő viszonyrendszerként értelmezi. Értekezésemben a világrendszer-megközelítés alapján a mellett érveltem, hogy a kelet-közép-európai országok félperifériás jellege a helyi szocialista vagy tőkés rendszer intézményes szerkezete mellett a másik olyan tényező volt, amely meghatározta a világrendszerbe történő beágyazás módját a fejlett technológiához való hozzáférés útjain és annak finanszírozásán keresztül. Ezen módok meglehetősen sokat változtak az időben részben a globális felhalmozási rezsimek alakulásán, részben a belső intézményi folyamatokon keresztül. A változásoknak pedig az eredménye az volt, hogy Magyarországnak sikerült fenntartani a strukturális stabilitását. Azaz a stabilitás fenntartása nem passzivitás és sikertelenség, hanem az aktív igazodás eredménye egy folyamatosan változó világban. Ugyanakkor mindenképp stabilitásról kell beszélni, mivel a fejlett technológiához való hozzáférés érdemben nem javult. A szocialista időszakban hazai kontroll alatt voltak a termelőeszközök, de gyakran nem a legfejlettebb technológiához sikerült hozzáférni nemzetközi hiteleken keresztül. A rendszerváltás óta számos esetben a legfejlettebb technológiával termelnek, de a külföldi kontroll következtében a külföldi anyavállalat dönt arról, hogy mit termeljenek (pl. standardizált, alacsony hozzáadott értékű terméket is lehet fejlett technológián keresztül létrehozni), valamint a megtermelt profit egy jelentős része kiáramlik az országból.

2. Kelet-Közép-Európa a globális történeti világrendszerben:

A strukturalista irodalom ritkán foglalkozik a kelet-közép-európai régióval, és akkor is vagy külön-külön koncentrálnak a rendszerváltás előtti és utáni időszakokra, vagy magára a rendszerváltás átmeneti formáira összpontosít. Jelen dolgozat mellett érvel, hogy a kutatási kérdés megválaszolásához az 1945 óta tartó hazai folyamatokat mint egységes egészet kell vizsgálni. Ennek a folyamatnak a bemutatásához ad lehetséges megoldási utat az értekezés elméleti kerete. Ugyanis dolgozatomban a mellett érvelek, hogy a szocializmus a tőkés világrendszer része volt. Ezen állítás a nyolcvanas években ugyan korlátozottan megjelent az irodalomban, azonban ennek kifejtésére a szocializmus bukása miatt már nem vállalkoztak a kutatók. A jelenkori globális történetírás felívelése – amelyhez részben jelen értekezés írója is kapcsolódott – azonban számos olyan empirikus bizonyítékot hozott, amelyet a dolgozatomban keretei között beillesztettek egy globális politikai gazdaságtan keretébe.

Empirikusan bemutattam, hogy már 1917-től, az orosz/szovjet szocializmus kezdeti időszakától komoly tárgyalások folytak annak érdekében, hogy az új termelési módot megvalósítani tervező ország tőkés keretek között a legfejlettebb technológiához és külső finanszírozási formákhoz jusson. Ugyanúgy a hidegháború legnehezebb éveiben is ezen szempontok kiemelt szerepet játszottak a szocialista fejlődésben, így az Egyesült Államok által vezérelt embargók, többek között a Cocom-lista alakulása végig hatással volt a szocialista felzárkózásra. De ugyanez látszódott azon időszakokban

is, amikor a II. világháború alatt és az azt követő években megélénkült a kapcsolat a két blokk között. A Szovjetunió még 1947-ben is abban volt érdekelt, hogy ezen kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatokat a tőkés feltételrendszerek mellett fenntartsa. Dolgozatomban a fentiekből azt vezettem le, hogy a szocialista gazdaságok folyamatos önellátásra törekvésében – a Kornai ([1993] 2012) által levezetett belső intézményrendszeren túl – a külső feltételeknek is nagy hatása volt.

3. Fordizmus és strukturális ekvivalensei: A szocialista rendszerek tőkés világrendszerbe történő beágyazottsága lehetőséget adott arra, hogy a félperiféria politikailag töredezett világát a globális és történeti kapitalizmus folytonos viszonyai között értelmezhettem. A folytonosság mögött meghúzódó periodicitást a regulációs iskola felhalmozási rezsim fogalmának globálissá tételével strukturáltam. Az irodalomnak megfelelően fordista(-keynesiánus) rezsimnek neveztem az 1929-es válságot követően meginduló, a II. világháborút követően pedig csúcára jutó időszakot, amely a hatvanas évek végére, hetvenes évek elejére válságba jutott. A félperifériás tapasztalatok figyelembevételével a fordizmus fogalmát újraértelmezem. Az Antonio Gramsci elméletére épülő regulációs iskola fordizmus fogalma a centrumországok tapasztalatait sűrítette magába. Bár Lipietz (1987) a mellett érvelt, hogy a fordista rezsim expanszívan elkezdett globálissá válni, azonban gondolatmenetében megőrzi a centrumországok fogalmi rendszerét, és azt alkalmazza a félperifériára. Ennek következtében a következtetése az lesz, hogy a

félperiféria csak hiányosan tudta bevezetni a fordizmust. Ezzel szemben az én állításom, hogy a tőkés világrendszer az elemzési egység, és erre kell absztrahálni a fordizmus fogalmát, majd megvizsgálni annak strukturálisan különböző változatait.

A fordista fogalom központi eleme értekezésemben – Lipietz (1987) könyvével egyetértve – a termelékenységnövekedés. Ezt kombináltam a regulációs iskola azon nézetével, hogy a felhalmozási rezsimek szabályozási módjai a stabilitást a teljes társadalmi újratermelés egyensúlyának megteremtésével biztosítják. Érvélem alapján a fordizmushoz a szakirodalom által párosított tömegtermelés és tömegfogyasztás önmagában még az Egyesült Államokban sem volt elégséges az újratermelési rendszer fenntartásához. Az USA-ban működő rezsimek működéséhez legalább ilyen fontos volt a külső kereslet megteremtése. A tömegfogyasztás önmagában ugyanis nem volt képes felszívni a tömegtermelés árukínálatát, így a Marshall-terven és a McArthur-terven keresztül új piacokat kellett generálni. Ezen piacok elsősorban Nyugat-Európa és Kelet-Ázsia voltak. Az egész rendszer nemzetközi szabályozását a Bretton Woods-i monetáris rendszer és intézményei biztosították.

Latin-Amerika és Kelet-Európa országainak is reagálnia kellett a termelékenységjavulásra. Ezen országok az importhelyettesítő iparosításon keresztül próbálták a felzárkózásukat biztosítani. Előbbi térség ezt nagymértékben a külföldi működő tőkére, utóbbi a hitelből megvásárolt külföldi licencekre alapozta – bár dolgozatomban kitérek

a szocialista országok más típusú együttműködési és finanszírozási kísérleteire is. Az önellátó törekvések illeszkedtek a fordizmus logikájához. A termelési mód az egy gyáron belüli teljes termelési vertikumból indul ki, ez biztosította akkoriban a minél nagyobb standardizáció kifejlesztésének a lehetőségét, valamint a mérrehatékonyt. A latin-amerikai országok ugyan nem tudták biztosítani a tömegfogyasztást, a szocialista blokkot ráadásul hiánygazdaság jellemezte, azonban érvelésem szerint ezek nem is szükséges feltételei a globális fordista felhalmozási rezsimnek.

A fordista modell stabilitása azonban a hetvenes évekre kimerült. A Marshall-terv a negyvenes évek végétől az árukihelyezéseivel párhuzamosan tőkekihelyezéssel is elősegítette az amerikai tőkeabszorpciót, ugyanakkor az újonnan lekötött tőke egy idő után további árukat hozott létre, így tovább növelve a globális árukinálatot. A túltermelési válság elkerülése felértékelte a latin-amerikai és kelet-európai piacokat. A globálisan megélénkült kereskedelem és tőkemozgások – amelyeket a hatvanas években konvertibilissá váló nyugat-európai és japán deviza is hajtott – azonban szétfeszítették a rendszer kereteit. Az Egyesült Államok számára a Bretton Woods-i rendszer előnyeit ekkorra már meghaladták a költségei, elsősorban a folyamatosan növekvő dollárigény okozta felértékelődés. Így végül 1971-ben egyoldalúan felmondta a szerződést. Latin-Amerika és Kelet-Európa pedig az importhelyettesítő iparosítással szembemenő szabályozások bevezetését kezdeményezte, valamint a kedvező beruházási lehetőségek kísértését többletfinanszírozás bevonásával

oldotta meg. Azaz konklúzióm szerint a hetvenes évek nyugati stagflációja, valamint az importhelyettesítő iparosítás, a szocializmus kimerülése a globális fordizmus felhalmozási rezsimjének a válságtünetei. Ehhez hasonlóan együtt kell értékelni a globálisan csökkenő profitabilitást és a félperiféria eladósodását is a hetvenes években.

4. A neoliberalizmus és az európai értékláncok létrejötte: A szakirodalom alapján posztfordista(-neoliberális) rezsimnek neveztem a hetvenes–nyolcvanas években kibomló, de teljességében a kilencvenes évek elejére létrejött időszakot, amely a 2008-as válsággal merült ki. A posztfordista-neoliberális felhalmozási rezsim kelet-közép-európai alkalmazásánál azonban más kihívások vannak, mint a fordizmusnál. A korszakot ugyanis a kilencvenes évek liberalizációját követően gyakran egységesen globálisnak értelmezi a szakirodalom, ez a „globalizáció” időszaka. Ezért szemben a fordizmus leszűkítő értelmezésével, itt a strukturálisan különböző rendszerek eltérő szabályozásaira egységesen használták ugyanazt a kifejezést: a neoliberális gyakorlatok alatt egyszerre értették a reagani-thatcheri gazdaságpolitikát, a (fél)periféria szabályozására szabott Washingtoni Konszenzust, de akár az új korszak kreatív, vállalkozó, önkizsákmányoló, a munkaerejét tudatosan újratermelő embereket létrehozó biopolitikát is.

A posztfordista felhalmozási rezsim központi elemeként – Harvey (1989) alapján – a rugalmasság (flexibility) megteremtését

rögzítettem. Ez a rugalmasság határozta meg a társadalmi újratermelés minden dimenzióját – termelés, munkaszervezés, fogyasztás, kereskedelem, tőkeáramlás –, térben különböző módokon. Az új időszak további változása, hogy a hegemón Egyesült Államok szerepe is megváltozott a világban: a fordizmus időszakában a nettó exportőri és tőkekiviteli szerepe átváltott nettó importőri, tőkebehozatali szereppé. Mindezt – a Marshall-terv és a Bretton Woods-i rendszer által megalapozott – a világ országainak dollárban denominált devizatartaléka tette lehetővé.

A posztfordista-neoliberális felhalmozási rezsim a rugalmasítás által lehetővé tette a termelés olcsóbbá tételét, valamint másik oldalról folyamatosan új keresletet generált. Előbbiben elsődleges szerepet töltött be a termelési tevékenységek fragmentálása és azok értékláncokba szervezése. A szakirodalom többnyire külön tárgyalja az iparági értékláncok és a vállalati értékláncok kérdését. Dolgozatomban azonban arra jutok, hogy félperifériás szempontból fontos egy egységes keretben tárgyalni a két kérdést. Magyarországon például a globális értéklánc minden szintje jelen van, többségében azonban mindegyik szinten külföldi vállalatok leányvállalatairól van szó. Mind a globális értéklánc szintje, mind a vállalat tulajdonlása hatással van a helyi vállalat értékelsajátítására.

5. A globális járműipari szakosodás korlátos lehetőségei: A magyarországi járműipari elemzést átkeretezem azzal, hogy az ágazatra mint a globális fordizmus fő iparágára tekintek. Állításom

szerint a kelet-közép-európai rendszerváltásokkal létrejött iparági relokációk nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az európai értékláncok létrejöhessenek. Mivel azonban mind a relokáció, mind az európai értékláncok létrejötte már egy válságban lévő iparág profitabilitásnövelő lépései voltak, ezért ezen iparágból kihozható nemzeti siker csak korlátos tudott maradni.

A korlátosság oka részben a regionális sajátosságokból is következett. A fordista időszakban a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában rejlő lehetőségek kibontakozását a tagországok különböző útfüggőségeiből eredő érdekkonfliktusok meggátolták, a versengővé váló kapcsolatok szétfeszítették a szocialista együttműködést. A KGST-t egy ponton külön-külön egyik tagországnak sem volt érdeke fenntartani, de összeomlása az egész térség gazdasági növekedését visszavetette. A térség meggyengült tárgyalóerővel kapcsolódott be a járműipari ágazat újraszervezésébe, azaz az európai értékláncok relokációkon keresztüli megteremtésébe.

A rendszerváltást követő reintegrációval újratermelődő függő fejlődést az elektromos autók és akkumulátorok helyi gyártása sem változtatja meg. Ezt – az értelmezésem szerint a centrumországokra és egytermékre létrehozott – veroni termékéletciklus-modell félperifériára és kéttermékre módosított modelljével magyarázom. A fenti relokációs elméleti tapasztalatokat, és az ebből kirajzolódó függő fejlődés állításait az iparszociológusok empirikus tapasztalataival is alátámasztom.

Így érveim szerint az elektromos autók hazai gyártásában rejlő lehetőségeket is óvatosan kell értékelni. Az idetelepülésük ugyanis nem azt biztosítja, hogy Magyarország feljebb kerüljön a globális ranglétrán, hanem azt, hogy ne kerüljön lejjebb. A hazai gyártásuk egyszerre gátolja a lecsúszást és korlátozza a feljebb lépés lehetőségét is.

Összességében Magyarország félperifériás helyzetében a sokáig egyre nyitottabbá és globalizáltabbá váló világgazdaságba való beágyazódásból – ami a belső intézmények tőkés átalakulásával és a külgazdasági liberalizációval járt együtt – nem következett automatikusan a felzárkózás a centrumországokhoz. Így hiába tapasztalt az ország 1945 óta két teljesen különböző társadalmi és gazdasági berendezkedést, az eltérések ellenére a strukturális pozíció a nemzetközi munkamegosztásban változatlan maradt. A dolgozat e folyamat megértéséhez kívánt hozzájárulni elemzéseivel.

IV. Főbb hivatkozások

Böröcz, József (1992): Dual Dependency and Property Vacuum: Social Change on the State Socialist Semiperiphery. In: *Theory and Society*, 21(1): 77–104.

Brenner, Robert (2006): *The Economics of Global Turbulence: The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945–2005*. Verso.

Chase-Dunn, Christopher K. (1980): Socialist States in the Capitalist World-Economy. In: *Social Problems*, 27(5): 505–525.

Coe, Neil M és Henry Wai-chung Yeung (2019): Global Production Networks: Mapping Recent Conceptual Developments. In: *Journal of Economic Geography*, 19(4): 775–801.

Csaba László (1984): *Kelet-Európa a világgazdaságban: Alkalmazkodás és gazdasági mechanizmus*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Éber Márk Áron (2020): *A csepp: A félperifériás magyar társadalom osztályszerkezete*. Napvilág.

Eyal, Gil, Iván Szelényi és Eleanor R. Townsley (1998): *Making Capitalism Without Capitalists: The New Ruling Elites in Eastern Europe*. Verso.

Frank, André Gunder (1977): Long Live Transideological Enterprise! Socialist Economies in the Capitalist International Division of Labor. In: *Review (Fernand Braudel Center)*, 1(1): 91–140.

Gagyí Ágnes (2019): *A válság politikái: Új kelet-közép-európai mozgalmak globális perspektívában*. Napvilág.

Gereffi, Gary, John Humphrey és Timothy J. Sturgeon (2005): The Governance of Global Value Chains. In: *Review of International Political Economy*, 12(1): 78–104.

Gereffi, Gary és Miguel Korzeniewicz (szerk.) (1994): *Commodity Chains and Global Capitalism*. Praeger.

Geröcs Tamás (2021): *Magyarország függő fejlődése: Függőség és felzárkózás globális történelmi perspektívában*. Napvilág.

Harvey, David (1989): *The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Conditions of Cultural Change*. Blackwell.

Harvey, David (2004): The „New Imperialism”: Accumulation by Dispossession. In: *Actuel Marx*, 35(1): 71–90.

Henderson, Jeffrey, Peter Dicken, Martin Hess, Neil Coe és Henry Wai-Chung Yeung (2002): Global Production Networks and the Analysis of Economic Development. In: *Review of International Political Economy*, 9(3): 436–464.

Kornai János (1980): *A hiány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Kornai János ([1993] 2012): *A szocialista rendszer: Kritikai politikai gazdaságtan*. Kalligram.

Köves András (1980): *A világgazdasági nyitás: Kihívás és kényszer*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Krzywdzinski, Martin (2017): Automation, Skill Requirements and Labour-Use Strategies: High-Wage and Low-Wage Approaches to High-Tech Manufacturing in the Automotive Industry. In: *New Technology, Work and Employment*, 32(3): 247–267.

Lipietz, Alain (1987): *Mirages and Miracles: The Crisis of Global Fordism*. Verso.

Lux Gábor (2017): *Újraiparosodás Közép-Európában*. Dialóg Campus.

Mark, James és Paul Betts (szerk.) (2022): *Socialism Goes Global: The Soviet Union and Eastern Europe in the Age of Decolonization*. Oxford University Press.

Pavlínek, Petr (2015): Foreign Direct Investment and the Development of the Automotive Industry in Central and Eastern Europe. In: *Foreign Investment in Eastern and Southern Europe After 2008: Still a Lever of Growth?* Szerk.: Béla Galgóczi, Jan Drahokoupil és Magdalena Bernaciak. European Trade Union Institute: 209–255.

Scheiring Gábor (2019): *Egy demokrácia halála: Az autoriter kapitalizmus és a felhalmozó állam felemelkedése Magyarországon*. Napvilág.

Sebők Miklós (2019): *Paradigmák fogságában: Elitek és ideológiák a magyar pénzügyi kapitalizmusban*. Napvilág.

Szalavetz Andrea (2019): *Globális értékláncok, szakosodás és feljebb lépés: Magyarországi feldolgozóipari leányvállalatok tapasztalatai*. Napvilág.

Vakhal Péter (2017): *Magyarország elhelyezkedése a globális érték- és termelési láncban*. KOPINT-TÁRKI Konjunktúrakutatási Intézet.

Vliegenthart, Arjan (2010): Bringing Dependency Back in: The Economic Crisis in Post-Socialist Europe and the Continued Relevance of Dependent Development. In: *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 35(2): 242–265.

Vonyó, Tamás és Andrei Markevich (2021): Economic Growth and Sectoral Developments, 1945–1989. In: *The Economic History of Central, East and South-East Europe 1800 to the Present*. Szerk.: Matthias Morys. Routledge.

V. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk jegyzéke

Éber Márk Áron, Gagyai Ágnes, Gerőcs Tamás, Jelinek Csaba és Pinkasz András (2014): 1989: Szempontok a rendszerváltás globális politikai gazdaságtanához. In: *Fordulat*, 21: 10–63.

Gerőcs Tamás és Pinkasz András (2017): A KGST a világrendszerben: Egy félperifériás kísérlet gazdaságtörténeti elemzése. In: *Eszmélet*, 29(113): 15–36.

Gerőcs, Tamás és András Pinkasz (2018a): Conflicting Interests in the Comecon Integration: State Socialist Debates on East-West-South Relations. In: *East Central Europe*, 45(2–3): 336–365.

Gerőcs, Tamás és András Pinkasz (2018b): Debt-Ridden Development on Europe's Eastern Periphery. In: *Global Inequalities in World-Systems Perspective: Theoretical Debates and*

Methodological Innovations. Szerk.: Manuela Boatcă, Andrea Komlosy és Hans-Heinrich Nolte. Routledge: 131–153.

Gerőcs, Tamás és András Pinkasz (2019a): *Central and Eastern Europe's Dependent Development in German Automotive Value Chains.* MTA KRTK VGI Working Paper, 253.

Gerőcs Tamás és Pinkasz András (2019b): Magyarország az európai munkamegosztásban: A termelés áthelyezése a globális járműipari értékláncokban. In: *Fordulat*, 26: 172–198.

Gerőcs, Tamás és András Pinkasz (2019c): Relocation, Standardization and Vertical Specialization: Core–Periphery Relations in the European Automotive Value Chain. In: *Society and Economy*, 41(2): 171–192.

Gerőcs, Tamás and András Pinkasz (2023): The Interdependence of Socialist Hungary's External and Internal Balances: The Bridge Model and the Consolidation of the Kádár Era. In: *State Socialism in Eastern Europe: History, Theory and Anti-capitalist Alternatives.* Eds.: Eszter Bartha, Tamás Krausz and Bálint Mezei. Palgrave Macmillan. Megjelenés alatt.

Gerőcs, Tamás, Tibor T. Meszmann és András Pinkasz (2021): Uneven Development in the European Automotive Industry: Labour Fragmentation and Value Added Production in the Hungarian Semi-Periphery. In: *Global Commodity Chains and Labour Relations.* Szerk.: Andrea Komlosy és Goran Musić. Brill: 274–296.

Jelinek Csaba és Pinkasz András (szerk.) (2014): 1989. In: *Fordulat*, 21.

Máténé Bella, Klaudia, András Pinkasz és Ildikó Ritzlné Kazimir (2019): Analysis of the Development of the Automotive Cluster and its Impact on Economic Growth in Central and Eastern Europe Between 2013 and 2018. Az írást előadták: Special IARIW-HSE Conference, Moszkva, 2019.09.17. Interneten: http://old.iariw.org/moscow/MBK_final.pdf (letöltve: 2022.09.30.).

Pinkasz András (2012): A jövedelemegyenlőtlenség mint a gazdasági válság eredete. In: *Fordulat*, 17: 10–27.

Pinkasz András (2022a): 1968: Coca-Colát gyártanak Kőbányán: Kelet–nyugati gazdasági kapcsolatok és amerikai fogyasztási kultúra a hidegháború idején. In: *Magyarország globális története, 1869–2022*. Szerk.: Laczó Ferenc és Varga Bálint. Corvina: 320–323.

Pinkasz András (2022b): 1982: Magyarország csatlakozik a Nemzetközi Valutaalaphoz: A magyar gazdaság nemzetközi hitele és függése. In: *Magyarország globális története, 1869–2022*. Szerk.: Laczó Ferenc és Varga Bálint. Corvina: 371–374.

Pinkasz, András és Ildikó Ritzlné Kazimir (2019): Profiling of the Hungarian Participation in the Global Automotive Value Chain. Az írást előadták: UNECE 18th Group of Experts on National Accounts, Geneva, április 11. Interneten:

<https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.20/2019/mtg1/Hungary.pdf> (letöltve: 2022.09.30.).

Ritzlné Kazimir, Ildikó, Klaudia Máténé Bella, Timea Cseh és András Pinkasz (2021): Analysis of the Development of the Automotive Cluster by Network Analyses Methods and its Impact on Employment Between 2015 and 2019. Az írást előadták: International Association for Research in Income and Wealth éves konferenciája, Oslo/Online, 2021.08.24. Interneten: https://iariw.org/wp-content/uploads/2021/08/automotive_network_Paper.pdf (letöltve: 2022.09.30.).